Arşivde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi-Mart 2024, Cilt: 1, Sayı: 1
Journal of Women and Gender in the Archives-March 2024, Volume 1, Issue 1

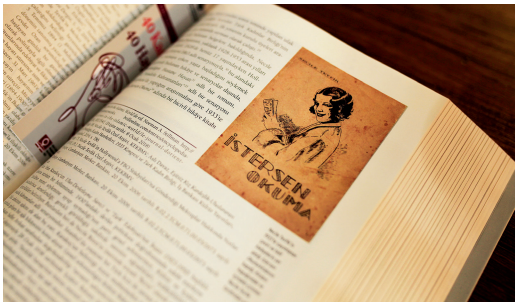
arşivde KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET DERGİSİ
Journal of Women and Gender in the Archives

Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat[1]

40 Women 40 Lives in Women's Private Archives

Ayşegül Sönmezay
Çevirmen, Editör

Kadın Arşivleri Bu Heyecanlı Varoluşları, Hatıraları Muhafaza Etmekle Kalmıyorlar Elbette; Şu ya da Bu Ölçüde Kayıt Altına Alınmış, Tanıklık Edilip Yazılmış Tarihin – İster 19. İster 21. Yüzyıl-, Başka Hatta Bambaşka Kayıtlarına, Tanıklıklarına Bizi Ulaştırabiliyorlar.

Kitap içindeki yazılardan bir örnek-
"Arşiviyle Hayat Bulan Bir Kadın - Necile Tevfik (1911-1964)"

Editörün Notları

Sayın okuyucu,

Bu kitabı elinize alıp sayfalarını karıştırdığınıza ve daha iyisi okuduğunuza göre, kadın arşivlerinden ne hikâyeler, ne esrarlı maceralar, ne ifşa edilmemiş hakikatler çıktığını ya da çıkabileceğini biliyorsunuz ve bunları merak ediyorsunuz demektir. Kadın arşivleri bu heyecanlı varoluşları, hatıraları muhafaza etmekle kalmıyorlar elbette; şu ya da bu ölçüde kayıt altına alınmış, tanıklık edilip yazılmış tarihin -ister 19. ister 21. yüzyıl-, başka hatta bambaşka kayıtlarına, tanıklıklarına bizi ulaştırabiliyorlar.

Bu kitap gibi çalışmaların en temel amacı kuşkusuz, oldukça geç de olsa çeşitli kurumların koruma altına almaya başladığı kadın arşivlerinin bu farklı ve sesi duyulmamış bakış açılarını gün ışığına çıkarmak ve aynı zamanda bu amaçla yapılacak araştırmalarla ilgilenenlere adres göstermek.

Bir yıl gibi kısa bir süre içinde kitaba değerli katkılarını sunan yazarlarımız, birlikte yaşadığımız bütün olumsuz koşullara rağmen ve gecelerini gündüzlerine katma pahasına çalıştılar. Ülkede sayıları günden güne azalan nitelikli akademisyenin ve araştırmacının ne kadar büyük bir iş yükü olduğunu varın siz düşünün.

Biyografilerin yazılış sürecinde yazarlardan bazılarının başına gelmeyen kalmadı; koronaya yakalananlar mı dersiniz, üniversitesiyle "ilişiği kesilen"ler mi. Başka bazı

1. Ayşegül Sönmezay, ed., *Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat* (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İBB Kültür A.Ş., 2022), 1504.

yazarlarımız, vefat etmiş annesinin ya da en yakın dostunun biyografisini yazmak gibi duygusal bakımdan hiç de kolay olmayan süreçlere girmeyi göze aldılar. Sanıyorum bu tür "tekleme" anlarında bizi kurtaran şey böyle bir kitabın gerekliliğine -hatta zorunluluğuna demeliyim- yürekten inanıyor olmamız, daha doğrusu bunu iyi biliyor olmamızdı.

Elinize aldığınız kitapta kurumlarda muhafaza edilen 40 kadın özel arşivindeki belge/bilgiden ve daha önce yapılmış araştırma/incelemeden yola çıkılarak hazırlanmış 40 kadın biyografisi var. Hepsi de kendi döneminde/alanında eril değer yargılarını, -kâh üstü örtülü kâh açıkça- sorgulayıp cevval zihinlerine, müthiş enerjilerine, çalışkan bedenlerine her şeye rağmen yer açmış ya da açmaya çalışmış kadınlar. Biri dışında hiçbiri aramızda değil artık. İyi ki arşivleri var da nereden cesaret toplayıp ne zaman tıkandıklarını, hangi koşullarda umutsuzluğa kapıldıklarını ve bu umutsuzluğu nasıl mücadele azmine dönüştürdüklerini biraz olsun anlayabiliyoruz.

Doğrusu ya, daha nice kadın var böyle; kendi aile çevremizde bile en az biri-ikisi hemen aklınıza geliyordur... Pek az imkâna rağmen tek başına birkaç çocuk büyütmüş, erkek şiddetine karşı mücadele edip ayakta kalmayı başarmış en az birkaç kadın tanımışızdır. Onlar -şimdilik- henüz "yazılmamış biyografiler" olarak geçmişte bir yerlerde hüzünle bekliyorlar sıranın kendilerine gelmesini.

Farklılık demişken; bütün yazarlarımızdan isteğimiz, bilgi ve belgeden taviz vermeden hem rahat ve "akışkan" bir dille yazmaları hem de kendi yorum ve görüşlerine, gözlemlerine metinlerde yer vermeleri oldu. Böylelikle, ele aldığımız kadınlar hakkında edinilen kuru bilgiden kaçınmayı ve bir bakıma tarih yazarı da olan biyografın kendi bakış açısıyla bir hayatı anlamlandırma gayretini es geçmek istemedik. Her bir klasörün ana metni olan biyografide temel ilkemiz buydu. Bunun dışında birkaç okuma pisti daha oluşturduk; arşivin bilgisi kapsamında, genel hatlarıyla ne tür belgelerin, efemeranın bulunduğuna dair bilgi verdik.

Görsellerde ve görsel altı yazılarda olabildiğince o kadının hem yetiştiği çevrenin hem de içinde yer almayı tercih ettiği toplumsal çevrenin yansıtılmasına özen gösterdik. Çerçeve yazılarda, o kadının tarihsel bağlama doğru yerleştirilmesini sağlamak için hangi dünya ve Türkiye koşullarında yaşadığını ve bu sırada kadının toplumsal, hukuki vb. konumu bakımından dış koşulların neler olduğunun anlaşılmasını sağlayacak/hatırlatacak bilgilere yer verdik. Malum; zaman zaman tarihin akışını neden biraz daha hızlandırmadılar diye haksız yere içten içe sitem ediyoruz geçmişimize.

Umarım korona nedeniyle, dünyanın ve -bizler için en zoru- Türkiye'nin kasvetli günler yaşadığı bir dönemde hazırlanan bu kitap, bizlere verdiği iç huzuru ve tatmini sizlere de verir. Kendi hayatının bırakacağı izlere ve kıymetli saydığı daha pek çok şeye öncelik vermiş kadınlar sayesinde...

40 Kadın 40 Hayat - Bir Kitabın Sergüzeşti

Dünyanın elbette gençler, ama bir de kadınlar ve onlar gibi sesi az duyulanların kararlılığıyla gençleşmeye çabaladığı bir dönemde bu kitabın yayımlanmış olması, Kadın Eserleri Kütüphanesi'ndeki dostlar kadar, benim gibi oraya yakın/oranın yakınında durmak isteyen bizleri, hepimizi çok heyecanlandırdı. Bu yazıda, arşiv belgelerinin araştırmaya ve oradan kitaba dönüşmesinin macerasını bulacaksınız.

> ***Feminist bilinçle yazılan ve üretilen bu kataloglar bir yandan erişimi sağlamak, diğer yandan kendi başlarına belgeler olarak daha sonraları değer kazanma özelliği taşırlar. Zira incelenmemiş alanların, boşlukların, sessizliklerin ve çelişkilerin bu çalışmalar sayesinde ortaya çıkarılabildikleri anlaşılmıştır.***

Arşivcilik ve Kadın Arşivciliği

Yunancada ve sonrasında Latincede geçen, "günlük kullanım dışında kalmakla birlikte bir bireyin ya da topluluğun tarihinde kullanılmak üzere bir araya getirilmiş, sınıflandırılmış ve muhafaza edilmiş belgeler bütünü" olarak tanımlanan arşivler, bilinen tarihte İ.Ö. 2000 yılından bu yana varlığını sürdürüyor.

Bunu söylerken modern arşivcilikten bahsetmediğimizi, resmi kurumların yani devletlerin ve tapınakların arşivlerinden bahsettiğimizi belirtelim. Bu yapılar kurumsallıklarını artırdıkça arşivlere de daha büyük önemler atfedildi; antlaşma ve kanunların özgün metinleri de arşivlerde korunmaya başlandı. "Kul" hakkı geçmesin diye evrakını iyi koruyan Osmanlı devleti de bu konuda oldukça "hassas" bir tutum takınıyordu. Bu tür "pederşahi" devletlerin/kurumların üzerinden çok zaman geçti ve daha küçük kuruluşları ve şirketleri de arşiv heyecanı sardı; hedef hep aynı kaldı: Tarihin yazılışına yön vermek. Toplum içinde şu ya da bu şekilde konum edinmiş bireyler de arşiv oluşturma coşkusundan nasiplerini aldılar.

Ne var ki bu alanda kadınların esamesi okunmuyordu. Kadınlar hem gündelik toplumsal hayatta eşiği aşarak hemen hemen aynı dönemde, 1800'lerin sonlarından başlayarak toplumsal hayatta özne olma yetkisi, yani en başta oy hakkı için sokaklara dökülünceye kadar. Kadınların kamusal ortamlarda etkin olarak var olma isteği ile kendi tarihlerini yazma girişimleri ve dolayısıyla arşiv oluşturma gayretleri at başı gitti.

Fransa'da feminist hareketin ilk arşivcisi olarak bilinen Eliska Vincent'la (1841-1914) başlayan süreç dünya savaşları sırasında arşivlerin kanlı çatışmalardan ya da Nazilerin talanından korunması mücadelesine kadar sürdü ve günümüzde, yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya arşivlerin de tarihyazımında önemli olacağı; yani ünlü olmayan kadın arşivlerinin de tarihyazımına en az bu kadar katkıda bulunacağı kanaatinin ortaya çıkmasına kadar ulaştı.

Beykoz Üniversitesi, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile Friedrich Ebert Stiftung tarafından 2022'de düzenlenen Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yöntemler başlıklı Çevrimiçi Sertifika Programında Aslı Davaz'ın yaptığı "Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırmak: Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi" başlıklı sunumdan iki alıntı yapmak isterim:

"Bugün dünyada var olan büyük kadın kütüphaneleri ve arşiv merkezleri belediyeler, üniversiteler, milli kütüphaneler ve kültür bakanlıkları tarafından desteklenmektedir. Kurumsal desteğe rağmen genellikle yönetimde bağımsızdırlar. Yönetici kadroları kadın hareketi ve üniversitelerin kadın araştırma merkezleri temsilcilerinden, profesyonel kütüphaneci ve arşivcilerden, kadın tarihçilerden oluşmaktadır. Bu merkezler, daralan mekânlar ve kısıtlanan bütçeler nedeniyle, geleceklerini garantiye almak ve milyonlarca kadına hizmet vermeyi sürdürebilmek için dijitalleşme sürecine girmişlerdir." (...)

"Sağlanan birincil kaynaklara erişim konusu da toplumsal cinsiyet ve arşivciliğin en önemli konularından biridir, çünkü bu belgelerin görünür kılınması, tanımlarının yapılması ve kadın tarihi çalışmalarına katkıda bulunmak isteyenlerin erişimine kolayca sunulması için kataloglar ve onları oluşturma yöntemleri de özel bir önem kazanmıştır. Feminist bilinçle yazılan ve üretilen bu kataloglar bir yandan erişimi sağlamak, diğer yandan kendi başlarına belgeler olarak daha sonraları değer kazanma özelliği taşırlar. Zira incelenmemiş alanların, boşlukların, sessizliklerin ve çelişkilerin bu çalışmalar sayesinde ortaya çıkarılabildikleri anlaşılmıştır. Bu belge ve metinleri okurken belgenin yaratıcısıyla birlikte yürümek, sorgulamak, araştırmak ve düşüncelerini ifade etme yollarını bulmak gerekir."

Korona Koşullarında Editörlük

"Kadın arşivciliğinin ne denli kıymetli olduğunu ve bu kitabın bu alanda ne denli teşvik edici olacağını hepimiz biliyoruz. Sizlerin emek ve birikimiyle şahane bir belge çıkaracağız ortaya; hiç şüphe yok..." (Yazarlara 1. Davet Mektubu'ndan)

Öncelikle şunu belirtmem lazım; koronanın oldukça ağır yaşandığı, yeni yeni çıkan aşıların işe yarayıp yaramayacağını tam olarak bilmediğimiz, her birimizin ister istemez "köşesine çekildiği", kendi halimize üzülmek cabası dünya üstünde bizlerden daha buruk, yoksul ve yalnız insanların olduğunun farkında olduğumuz koşullardaydık. Hem kendi başımızı kurtarmaya çalışıyor hem de ötekiler için vahvahlanıyorduk. Yazarlarımızdan kimi torun bekliyor ama evladını göremiyor, kimi resim atölyesine sıkışmış çalışmaya çabalıyor, kimi dünyanın en güzel adalarından birinde eve kapalı yaşıyor, kimi art arda hastalanan annesi, babası, karısı için hastane hastane dolaşıyordu. Yazarlarla birbirimizi işte bu koşullarda tanıdık ve diyebilirim ki, bu proje iç burukluklarından ve umutsuzluklardan bizleri biraz olsun uzaklaştırıp aklımıza, becerilerimize ve bilgi birikimimize, yani esasında o güne dek tek tek her birimizi biz yapan şeylere yaklaştırdı. En azından benim için böyle oldu bu süreç. Bu heves ve heyecan, içi boşalan ruhlarımızdaki yerini bulunca 40 Kadın 40 Hayat kitabını ne tür bir malzemeyle hazırlayacağımız sorusunu düşünmek mümkün olabildi. Yukarıda, kitapta oluşturmaya çalıştığım okuma pistlerinden söz etmiştim: 1) Bu biyografiyi yazmaya fırsat veren arşivin kapsamı; 2) ana biyografi metni; 3) görseller ve görsel altı yazılar; 4) kişiyi yaşadığı tarihsel döneme konumlandırmayı sağlayacak çerçeve yazılar; 5) ve elbette kaynakça, dizin, yazarın biyografisi.

Çok Yazarlı Kitaplarda Editörlüğün Zorlukları ve Keyfi

Ekip çalışması

40 Kadın 40 Hayat kitabının sergüzeştini anlatmak bana düştüğüne göre şunu söylemeden geçmek istemem; 1500 sayfalık bu kitap bir ekip çalışmasıyla ortaya çıkarıldı. Bu değerli kadınların arşivlerine gözü gibi bakanlardan o belgeleri değerlendirip yazanlara, projenin ortaya çıkışında düşünceleri ve önerilerini esirgemeyenlere, özel arşivleri hassasiyetle tarayanlara ve editoryal çalışmanın her aşamasında nerede boşluk doğuyorsa orayı doldurmaktan, nerede zayıf bir halka varsa onu güçlendirmekten geri durmayanlara varıncaya... Bu şahane ekip Kadın Eserleri Kütüphanesi ve çevresiydi; künyede ve kitapta adı yer alan bütün çalışma arkadaşlarım. Yazarlarımız da öylesine uyumlu bir işbirliği içindeydiler ki, galiba hiç de kolay olmayan bir işi bu ekip sayesinde tamamına erdirdik.

Bu arada çok yazarlı kitaplarda ortak dil oluşturmanın yolları üzerinden, yazarlarla birlikte yaşadığımız/edindiğimiz deneyimden söz etmek isterim.

"Yayında, elbette kırk ayrı yazarın kırk ayrı üslubu olacak ve bu durum kitabımızın değerini daha da artıracak. Ne var ki, okuyucunun düzen beklentisini de karşılamamız gerekiyor." ..." (Yazarlara 1. Davet Mektubu'ndan)

Birbirinden oldukça farklı alanlarda, farklı dönemlerde yaşayıp cansiperane çalışmış 40 apayrı kadının biyografisi yazılacak ve bunları -çoğu kadın- 40'a yakın yazar hazırlayacak. Üstelik her biri kendi yazı dilini, üslubunu çoktan kurmuş, yerleştirmiş üniversite hocaları, ressamlar, avukatlar ve niceleri.

"Okuma pistleri" olarak adlandırdığım en kapsamlı metin olan biyografi yazımında en büyük handikaplardan biri metinlerin birbirinden tamamen kopuk dillerde yazılmasıydı. Asgari bir ortak dil kurmak gerekiyordu. Buna karşılık yazılar tek kalemden çıkmış gibi olmamalı; daha doğru bir ifadeyle her bir yazar kendi özgün anlatımını sürdüreceği "güvenli bir yazı ortamı" bulduğunu hissetmeliydi.

Bütün bu etkenleri dikkate alarak bir yönerge hazırladık. Yazarlarımızdan, ansiklopedi dilinden kaçınmalarını ve "ferah" bir üslup kullanmalarını; biyografileri, salt kronolojik olaylar sıralaması yerine kendi öngördükleri bir kurguya dayandırarak yazmalarını; günlük, hatıra defterleri gibi materyalleri inceleyerek kadınların iç dünyalarına mümkün olduğunca değinmelerini, kamusal hayat ile özel hayat arasındaki etkileşimi ve geçirgenliği göz önünde bulundurmalarını; benzetme, mecaz, metafor gibi dili canlandıran araçlar kullanmaktan kaçınmamalarını istedik.

Bu taleplerin amacı, 40 parçalı metne bir çerçeve kurmak; onun daha etkin okunmasını sağlayacak bir bütünlük oluşturmaktı. Tam bu noktada şunu hatırlatmak isterim; bu kitabın laytmotifi, tarihyazımının yönünü ve kapsamını etkilemede kadın arşivlerinin ne ölçüde kaçınılmaz olduklarını ortaya koymak olarak belirlenmişti. Başka bir deyişle, bugüne dek geçerli olan ve kadın bakışını içermeyen tarihyazımının ne denli yoksul, yetersiz, hatta yanlış olabildiğini; bu bakımdan var olmak için büyük gayretler göstermiş, mücadeleler vermiş kadınların adlarını koymanın ötesinde seslerini daha da duyulur hale getirmenin olmazsa olmaz olduğunu bir kez daha göstermekti.

Her bir dosyanın önemli bir başka öğesi olan "Arşivin Kapsamı" bölümünde, biyografi yazımında en başat kaynak olan arşivde ne tür bir malzeme olduğunu; hangi malzemeden yola çıkılarak bu biyografinin yazılabilir hale geldiğini açıklamayı hedefledik. Binlerce belgeden oluşan arşivler kadar, -Necile Tevfik biyografisinde olduğu gibi- onlar düzeyinde belgeden oluşan tek bir dosyanın bile, esamesi okunmayan bir tarihi dönemi/olayları/ilişkileri var edebildiğini görünür kılmak istedik.

Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat kitabının kapağı.

Görsellerde, sadece özel arşivde bulunanlarla yetinmedik ve ulaşabildiğimiz bütün başka kaynaklara da başvurduk. 20'ye yakın kurumsal ve 50'ye yakın özel arşiv elden geçirildi. Görsel altı yazılarda, malzemenin içeriğiyle ilgili bilgilerin yanısıra kaynağını belirtmeye özen gösterdik. Doğrusu niyetimiz, araştırmacıların işini kolaylaştırmak için varsa envanter numaralarını da vermekti, bunları toparladık da; maalesef bunu bu sefer yapamadık. (Tasarımda "yerimiz dar geldi" desem yanlış olmaz.)

Gelelim, kadınların hayatını anlamlandırmak bakımından önem verdiğim bir bölüm olan "Çerçeve Yazılar"a. Başlığı: "O Sırada Dünyada ve Türkiye'de Neler Oluyordu?" 40 kadından her biri ülkemizde toplumsal/siyasal/kültürel hayatta derin izler bırakmış ve bunu yaparken kadın oldukları için önlerine çıkan/çıkarılan engellemelerle kıyasıya mücadele etmiş. Ancak aralarında, kitabın ilk biyografisinde okuyacağınız, tahminen 1810 doğumlu Pertevniyal Valide Sultan da var, son biyografide tanıyacağınız 1965 doğumlu Şefika Şehvar Beşiroğlu da. Hepsi de, öncü rollerinde benimsedikleri ilkeler bakımından bütün zamanların; eylemleri, tutum ve davranışlarıyla kendi zamanlarının önüne düşmüş kadınlar. Fransızca, Rumca ve Almancayı ileri düzeyde; İtalyanca, Ermeni-

ce, Arapça, Farsça ve Macarca okuyup yazacak düzeyde toplam sekiz dil bilen Nigâr hanım hem "nasır" hem "nazım"dı örneğin ve kendini kültür dünyasına böyle kabul ettirmişti; hem de 19. yüzyılın ikinci yarısında. Elbette o dönemin edep kuralları ve geleneksel sakınımlı dilinin dışına taşmadan. Leyla Erbil'e gelince; "Türk edebiyatında 1956'lara değin kadın, ikincil/öteki varlıklar olarak "erkek dili"yle kurgu dünyasına aktarılırken Leyla Erbil'le birlikte, başta cinsellik tabu olmaktan çıktı; duygusal, ruhsal, ahlâksal, entelektüel, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel bakımdan kadınlar kadın diliyle mercek altına alındı ve özel olan politikleştirilerek dişi cinsiyet öteki olmaktan çıkarıldı, özne konumuna yerleştirildi."[2]

Kısacası her biri kendi döneminde toplumun önüne düşmekte asla tereddüt etmiyorlar; bütün dudak kıvırmaları, küçümsemeleri, yer yer dışlanmaları adeta haklılıklarının ve haklı mücadelelerinin kanıtı sayıyorlardı. Zaman zaman bunlar yüzünden bitkin düşseler de... Kısacası onlar, kendi zamanlarını öne iten kadınlardı. Bizlere ilham verecek kadınlar...

> ***...öncü rollerinde benimsedikleri ilkeler bakımından bütün zamanların; eylemleri, tutum ve davranışlarıyla kendi zamanlarının önüne düşmüş kadınlar.***

40 Kadın 40 Hayat'tan tadımlık birkaç paragraf

Adalet Ağaoğlu (1929-2020) - "Döktüğüm Son Dertlerim Olsun Efendim!"[3]

Boğaziçi Kütüphanesi Adalet Ağaoğlu Araştırma Odası

"Babam beni ilkokula bile devlet zoruyla göndermişti. İlkokul bitince yasalar önünde nihayet suçlu olmaktan kurtulmuştu. Artık, kendi kızı üstünde kendi karar verebilir: Tamam işte, evde otur, kanaviçe... Annene yardım... Çok kesin görünüyordu. Okumak istiyorum! Ama ben herşeyi içine doğru haykıran biriydim galiba. Dışa doğru konuşabilmem yıllar aldı, o da ancak yazıyla. (...) Kendimi Nallıhan'daki evde bir odaya kapatmıştım. Üç gün, kilitledim kapıyı açmadım. Açlık grevi. (...) Kapıyı kırıp beni çıkardıklarında baygınmışım."

O her zaman başına buyruk ve özgür olmak istedi. Hiçbir zaman katı bir düşünce yapısında ısrarcı olmayan, özeleştiri yapan, kendini de çeşitli yönleriyle değerlendiren, esnek ve değişime açık yanıyla hep tutarlıydı. Geçen zamanda deneyimin içinden gelen bir bakışla, bu konudaki farklılaşan yanını ve yanıldığını da ifade etmekten çekinmedi Adalet Ağaoğlu; 1993'te, BBC Türkçe Radyosu'na konuk olduğunda, düşüncelerindeki değişimi açıkça ifade ediyordu: "Uzun bir süre ben ayrı bir kadın duyarlılığı olabileceğini kabul etmemiştim. Sonraları ben kadın duyarlılığını kabul etmek zorunda kaldım. Türkiye'de bir kadın olarak yazmanın, kadın yazar olmanın beş misli çok daha fazla bir direnişi gerektirdiğini anladım." Anı-romanını yazarken de bu konuya yeniden değinmiş, bir zamanlar yaratırken kadın ve erkek için ayrı ayrı duyarlık alanları olacağına inanmadığını, oysa bu düşüncesinde yanıldığını şöyle dile getirmişti: "Kadınlara ayrı bir duyarlık alanı yakıştırılır ya, kimse bunun bir içyaşam özgürlüğü olduğunu söyledi mi acaba?"

(...)

Adalet Ağaoğlu yazar ve aydın kimliğiyle, mücadeleci ve bağımsız kişiliğiyle, duruşuyla öne çıkan bir kadındı; insan hakları ve demokrasi savunucusuydu; yapıtlarıyla yaşadığı döneme tanıklık etmiş, eleştirel bakışıyla toplumsal ve politik her tür ideolojiyi sorgulamış, kadın duyarlılığını, aydın tavrını ve sorumluluğunu daima korumuş bir edebiyat ve düşünce insanıydı. Geleceğe miras bıraktığı yapıtlarıyla yolumuzu aydınlatmaya devam ediyor.

Adalet Ağaoğlu, BBC Londra, 1964. (Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, AAAO)

Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat, 1212.

2. Elmas Şahin, "Leylâ Erbil (1931-2013)," *Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat* içinde, ed. Ayşegül Sönmezay (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İBB Kültür A.Ş., 2022), 1241-1279.
3. Fakiye Özsoysal, "Adalet Ağaoğlu (1929-2020) – 'Döktüğüm Son Dertlerim Olsun Efendim!' ", *Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat* içinde, ed. Ayşegül Sönmezay, 1201-1237.

Şaşarak Yaşamak[4]

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV)

Behice Boran, kolej mezunu bir genç kız olarak ülkesinin durumunu nasıl görüyordu? Bu sorunun cevabını, 75 yaşındayken kendisiyle yapılmış bir söyleşide bulabiliriz: "Türkiye'nin durumunu, o günkü aklımla anlayabildiğim kadar, işte yoksuldu, Avrupa ülkelerinden geriydi, onlara yetişmek lazımdı. Atatürk de zaten o zamanki deyimiyle muasır medeniyete ulaşmak, yani çağdaş uygarlığa ulaşmak olarak koyuyordu hedefi. Çünkü ulaştırmak lazımdı. En genç yaşlarda yerleşti bu fikir bana."

Toplumsal duyarlılıkları ve düşünsel yatkınlıklarıyla 27 yaşındayken ABD'de tesadüfen tanıştığı Marksizm, Behice Boran'ın bundan sonraki hayatının kılavuzu oldu, düşüncelerine, eserlerine, eylemlerine ve boylu boyunca bütün hayatına yön verdi. (...)

Behice Boran 14 Temmuz 1950'de, birkaç arkadaşıyla birlikte Türk Barışseverler Cemiyeti'ni (TBC) kurdu. Savaşın tüm hayatın içine nüfuz ettiği bir dönemde kendi sözleriyle, "(...) halk kitlelerini atom silahlarının ve atom savaşının tehlikesi konusunda aydınlatmak, uyarmak ve barışın savunulması yolunda demokratik, kitlesel mücadeleye sokmak" için kurulan cemiyetin Başkanı Behice Boran, Genel Sekreteri Adnan Cemgil'di.

Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat, 645.

Üniversiteden koparılmış olması, hapsedilmiş olması, kitapsız bırakılması; hiçbir şey Behice Boran'ı sosyolojiden vazgeçirmiyordu. Çünkü o, gözlerinin önünden akıp giden hayata her an bir toplumbilimci olarak da bakıyordu. (...)

Genç bir yurtsever, bir sosyolog, bir öğretim üyesi, bir kuramcı, bir siyasetçi ve lider olarak Cumhuriyet tarihinin parlayan yıldızlarındandı. Hapisle, sürgünle, sansürle, mahrumiyetle cezalandırıldı ömrü boyunca. Yine de ışığı asla söndürülemedi.

Kerime Nadir Azrak (1917-1984) Kendi Çağına İmzasını Atmış Bir Yazar[5]

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı (KEKBMV)

Kerime Nadir edebiyat tarihi yazımında popüler edebiyat tanımı içine sıkıştırılmış ve kaleme aldığı kırk bir roman, iki hikâye ve bir hatıra kitabı sırf bu nedenle dikkate dahi alınmamıştır. Döneminin en çok okunan yazarlarından olmasının nedenleri incelenmemiş, hatta sırf bu nedenle eleştirilmiştir.

Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat, 935.

Edebiyat tarihçiliğinin normatif gelenekleri içinde Kerime Nadir'in romanlarının geniş halk kitleleri nezdindeki önemi göz ardı edilmiş, özellikle 1940 ve 50'li yılların edebi ortamı, dönemin değer yargıları ve toplumsal koşullar düşünülmeden yazar popüler edebiyat yazarı olarak sınıflandırılıp piyasa romancısı olmakla itham edilmiştir.

1929'da İstanbul Bebek'teki Saint Joseph Fransız Kız Lisesi'ne başladı. Hatıralarında bu dönemi, sörlerin baskısı altında geçen yıllar olarak anıyor. Ancak bir hocasını, "Bendeki yazma yeteneğini ilk keşfedenlerden biridir" dediği Sör Anne Marie'yi hiç unutamadı. Okuldaki katı ortama okuyarak ve yazarak direndi.

1937'de Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman, Halil Lütfü Dördüncü Babıâli'de yeni ve büyük iddialarla bir gazete

4. Gökhan Atılgan, "Behice Boran (1910-1987) -Bir Çocuk Gibi Şaşarak Yaşamak", *Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat* içinde, 637-677.

5. Didem Ardalı Büyükarman ve Berna Gençalp, "Kerime Nadir Azrak (1917-1984) - Kendi Çağına İmzasını Atmış Bir Yazar," *Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat* içinde, 907-945.

kurdular: Tan gazetesi. Kerime Nadir'in de günümüzde en ünlü ve bilinen eseri Hıçkırık romanı tefrika edilmek üzere kabul edildi. Zekeriya Sertel'in tek bir şartı vardı; çok uzun olan romanın kendileri tarafından kısaltılması. Kerime Nadir bu şartı kabul etti ve Hıçkırık romanının reklamları Tan'da yayımlanmaya başladı. (...)

Son Hıçkırık romanının tefrikası için bizzat kendisi Cumhuriyet gazetesine teklif götürdü. Cevat Fehmi Başkut reklamlar için ressam Münif Fehim Bey'le çalıştı. Son Hıçkırık romanının telif ücreti, Babıâli'de ödenen en yüksek roman ücretlerin biri oldu.

"[...] gerçeklere körü körüne sadık kalmak edebiyatın niteliğine ters düşen bir çabadır. Eldeki kalem bu gerçeklere kendi açısından bir yön verecek, sonra da onları o sihirli potada kaynaştıracaktır. Muhayyilenin faaliyetindeki sırra bir ad vermek gerekirse, buna 'tılsım' demek yerinde olur."

(...) Bugün dönüp baktığımızda 1960'lar ve 70'lerde Yeşilçam'ın ürettiği rekor sayıda filmin arasında pek çok Kerime Nadir uyarlaması olduğunu görürüz.

Kerime Nadir'in romancı olarak en önemli özelliği tefrika roman çağının yıldızı olmasıydı. Üçü dışında tüm romanları gazete ve dergilerde tefrika edildikten sonra yayımlanmıştı. Roman yazma geleneği tefrika roman tarzının özelliklerini barındırıyordu. Tefrika romanlar, yayımlandığı dergi ya da gazetenin periyodik çıkışına uygun olarak eserlerin bir bölümünün her gün, her hafta ya da her ay bir bölümünün yayınlanması mantığı ile okuyucuya ulaşmasıdır. Kerime Nadir'in başarısının sırrı, bu tarza uygun olarak okuyucunun ilgisini diri tutması, merak ve heyecan ritmini hiç düşürmemesi, kurguyu karmaşık bir yapı üzerine kurup finalde tüm soru işaretlerinin cevaplarını vermesiydi.

Lâika Karabey (1908-1989) Bir Kültür Savaşçısı[6]

Atatürk Kitaplığı

İki yaşından sonra konuşmaya başlayan Lâika altı yaşında babasını kaybedince tekrar sessizliğe gömüldü. Doktor çare olarak müzik eğitimi tavsiye etti. Annesi Lâika'yı elinden tutarak Tanburi Cemil Bey'e götürdü. Duyarlı, alıngan ama cesur bir çocuk olan Lâika ona, dilinin döndüğü kadar tanbur değil keman çalmak istediğini söyledi."

Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat, 597.

Hikâyenin bundan sonrasını kendisinden dinleyelim: "Tanburun yanında duran tabladan bir kibrit çöpü aldı, eşiğin kenarına taktı. Kemençe yayıyla onu çalınca hayran oldum. Tanburu beğendim. Tanburu elime verdiler. 'Ama yetişmiyor efendim' dedim. 'Biz sizin gibi mini mini bir tanbur yaptırırız' dediler. Ve annem, Ali Rıfat Bey, Cemil Bey de hatta, gittiler şu tanburu ısmarladılar." Böylece Tanburi Cemil Bey'in ölümünden kısa süre önce, bu büyük ustadan üç ay da olsa ders alma fırsatı bulan Lâika Tanburi Cemil Bey'in en küçük ve en son öğrencisi oldu. (...)

Lâika Hanım çok genç yaşta girdiği ve Leon Hancıyan, Nevres Bey, Hafız Ahmet Irsoy'dan faydalandığı Şark Musiki Cemiyeti'nin yaşaması için mücadeleci kimliği sayesinde sonuna kadar direndi. Yıllar sonra yayımladığı Musiki Mecmuası'nda cemiyetin kapanma sebeplerini birinci ağızdan aldığı bilgilerle tarihe kayıt düştü.

Lâika Hanım, Arel'den Türk musikisi nazariyatı, armoni, kontrpuan, füg, prozodi ve Farsça dersleri aldı. Hayatının çeşitli dönemlerinde Rauf Yekta Bey ve Rahmi Bey'den istifade etti, Suphi Ezgi'den de klasik tanbur tavrını öğrendi.

Lâika Hanım, 1947'de yayın hayatına başlayan, 1 Mart 1948'den itibaren de derneğin yayın organı olan Musikisi Mecmuası'nı çıkarmaya başladı. Mecmua içerdiği bilimsel yazılar ve geniş konu yelpazesiyle müziğimizde önemli bir boşluğu doldurdu. Lâika Hanım dergiyi 1964'e kadar on yedi yıl tek başına çıkardı. "Derginin yayın zamanı ev hareketlenir, dağıtım yerine döner, kendisi, eşi Emin Bey ve kızı Filiz üçlü bir ekip olarak dergileri zarflara koyup abone adreslerine gönderirlerdi."

Türk musikisinin Atatürk devrimlerine karşı olmadığını ispat etme çabası onu en fazla zorlayan ve en çok eleştiri aldığı tartışmalardan biriydi. Bu konuda kendi köşesinde yazdıklarına bakalım: "Bir mecliste söz musikiye intikal etti... Siz Atatürk inkılabına aykırı hareket ediyorsunuz dediler. Kendilerine: Atatürk musikişinas de-

6. İncilâ Bertuğ, "Lâika Karabey (1908-1989) -Bir Kültür Savaşçısı," *Kadın Özel Arşivlerinde 40 Kadın 40 Hayat* içinde, 569-605.

ğildi. Çevresindeki insanlar bu musikinin Bizans afyonu olduğunu ve bu sanatın inkişaf kabiliyeti olmayıp tek sesli kalmaya mahkûm bulunduğunu söylediler. O da hissiyle Türk musikisini sevmekle devam etti. Fakat mantığıyla Batı Musikisini kabul etti. (...)"

Lâika Hanım'ın bütün konuşma ve yazılarında en çok kullandığı kelime "mektep, mektep, mektep"ti ve Türk musikisinin okullaşması için ömür boyu mücadele etti.

Ve Diğer Kadınlar...

Pertevniyal Valide Sultan (1810?-1884) Devlet-i Aliyye'nin Son Valide Sultanı
Cavide Pala

Şair Nigâr Hanım Nigâr bint-i Osman (1862-1918) - Şiirin Gücüyle Sınırları Zorlayan
Zehra Toska

Fatma Aliye (Topuz) (1862-1936)-Unutuluşun Gölgesinde Bir Yazar
Tülay Gençtürk Demircioğlu

Halide Edib Adıvar (1882-1964) - Modern Türkiye'nin Kuruluş Tarihini Yazan Kadın
Ayşe Durakbaşa

Safiye Hüseyin Elbi (1882-1964) Köşklerden Cepheye, Cepheden Hayır İşlerine Topluma Hizmetle Geçen Dopdolu Bir Ömür
Leyla Şimşek-Rathke

Eveline Thompson Scott (1889-1976) - Tutkulu Bir Yazar ve Koleksiyonerin Gözünden Türkiye
Nurçin İleri

Müfide Ferit Tek (1892-1971)- İmparatorluktan Cumhuriyete Sürgün, İşgal ve Kurtuluşa Tanıklık Eden Bir Ömür: Romancı ve Aktivist
Cemal Demircioğlu

Sabiha Sertel (1895-1968) - Hep Yazarak Yaşamak
Aynur Soydan Erdemir

Melek Celâl Sofu (1896-1976) - Güzel Sanatların Saklı Hazinesi
Meltem Yakın Uldes

Ayşe Leman Karaosmanoğlu (1900-1996) - Kendisi için 'Biriktiren' Kadın
Bahar Gökpınar

Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) "Ümmü-l Muharrirat"
Sevgi Uçan Çubukçu

Hasene Ilgaz (1902-2000)-"Cumhuriyet Hükümetinin 21 Sicil Numaralı Öğretmeni" ve Eylemcisi
Firdevs Gümüşoğlu

Süreyya Ağaoğlu (1903-1989) - Darülfünun Mekteb-i Hukuk'ta İlk Kadın
Adil Giray Çelik

Sabiha Rüştü Bozcalı (1903-1998)
Ceren Lordoğlu

Sâmiha Ayverdi (1905-1993) "Aşk Budur!"
Zeynep Uluant

Lâika Karabey (1908-1989)-Bir Kültür Savaşçısı
İncilâ Bertuğ

Cahit Uçuk (1909-2004)-Erkek İsminin Ardında Üretken Bir Kadın Yazar
Nevval Sevindi

Behice Boran (1910-1987) - "Bir Çocuk Gibi Şaşarak Yaşamak"
Gökhan Atılgan

Necile Tevfik (1911-1964) - Arşiviyle Hayat Bulan Bir Kadın
Aslı Davaz

Müfide İlhan (1911-1996)- Siyasette İlkeli ve Tavizsiz Bir Üslup Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı
Birgül Bozkurt, İbrahim Bozkurt

Muazzez İlmiye Çığ (1914)-Kapalı Kutuda Bir Mücevher
Firdevs Gümüşoğlu

Prof. Dr. Jale İnan (1914-2001)- Türkiye'nin İlk Kadın Arkeoloğu: "Keşif, Mutlulukların En Büyüğü..."
Firdevs Gümüşoğlu

Cahide (Aksel) Tamer (1915-2005) - Kendi Yolunu Çizmek Cesaret ve Kararlılık İster!
Ayşe Nur (Tamer) Ökten

İsmet Kür (1916-2013)- "Bütün Güzelliklere Âşık/ Bütün Insanlarla Barışık" Çok Yönlü Bir Yazar
Tülin Tankut

Halet Çambel (1916-2014)- Kuşakları Peşinden Sürükleyen Bir Cumhuriyet Kadını
Çiler Altınbilek Algül

Kerime Nadir Azrak (1917-1984) - Kendi Çağına İmzasını Atmış Bir Yazar
Berna Gençalp, Didem Ardalı Büyükarman

Harika Alpar Söylemezoğlu (1918-2020)-Görünmeyen Yahut Görülemeyen Kadın Mimar Kimliklerine Bir Örnek Türkiye'nin İlk Kadın Mimarlarından
Emine Görgül

Josephine Powell (1919-2007) - Anadolu'da Bir Kadın Seyyah
Zafer Füsun Ertuğ

Zerrin Bölükbaşı (1919-2010) - Mühürlü Zamanların Heykelcisi
Yıldanur Ketenci

Muhibbe Darga (1921-2018) Tarihin Peşinde Arkeolog, Hititolog, Dilbilimci
Çiler Altınbilek Algül

Leman Şenalp (1924-2018)-Adın Unvanın Olsun!
Mehmet Manyas

İlhan Ayverdi (1926-2009) - Bir Hayat ve Bir Lügat Hikâyesi
Zeynep Uluant

Jale Baysal (1926-2009) "Akıl Bankasının İlk Konuğu"
Hasan Keseroğlu

Behiye Aksoy (1929-2015)- Sahne Dünyasının İlk Kadın Assolisti
İncilâ Bertuğ

Adalet Ağaoğlu (1929-2020)-"Döktüğüm Son Dertlerim Olsun Efendim!"
Fakiye Özsoysal

Leylâ Erbil (1931-2013)
Elmas Şahin

Şirin Tekeli (1944-2017) Akademiden Feminist Harekete İflah Olmaz Bir Optimist
Serpil Çakır

Selhan Savcıgil Endres (1957-2019) - Sebatkâr Bir Çeviri Emekçisi Önyargısız Bakamadığımız Bir Alanın Akademisyeni
Tuba Demirci

Fatma Çiğdem Aydın (1961-2021) -Söylemde ve Eylemde Feminist, Demokrat
Nil Mutluer, Şirin Mine Kılıç

Şefika Şehvar Beşiroğlu (1965-2017)
İncilâ Bertuğ